

плані чітко визначається система взаємовідносин у цивільній справі між особою, яку представляють, законним представником та судом, який розглядає справу.

УДК 347.956.6

Право апеляційного оскарження судових постанов у провадженні за позовами, що об'єднують вимоги значної кількості осіб

К. О. Фесик,
аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України, адвокат

Досліджено права апеляційного оскарження судових постанов у провадженні на захист значної кількості осіб. Увага приділяється з'ясуванню права окремих учасників оскаржити рішення суду поза волею представників колективу позивачів. Йдеться про право на оскарження ухвал, зокрема, ухвали про сертифікацію колективу позивачів. Окремо розглядається право потенційних учасників колективу, не залучених до процесу, оскаржити судові постанови, винесені в колективному провадженні.

Ключові слова: колективне провадження, апеляція, право апеляційного оскарження, учасник колективу позивачів, рішення, ухвала.

Фесик К. А. Право апелляционного обжалования судебных постановлений по искам, объединяющим требования значительного количества лиц

Исследованы права апелляционного обжалования судебных постановлений в производстве по защите интересов значительного количества лиц. Внимание уделяется выяснению права отдельных участников коллектива истцов обжаловать решение суда помимо воли представителей коллектива истцов. Речь идет также о праве не обжалование определений, в частности, определения о сертификации коллектива истцов. Отдельно рассматривается право потенциальных участников коллектива, не привлеченных к участию в процессе, обжаловать судебные постановления, принятые в коллективном производстве.

Ключевые слова: коллективное производство, апелляция, право апелляционного обжалования, участник коллектива истцов, решение, определение.

Fesik Kyrylo. Separate aspects of a regulation of the right of the appeal appeal of judicial resolutions in the claims uniting requirements of a significant amount of persons

Article is devoted to research of the right of the appeal appeal of judicial resolutions in production on protection of interests of a significant amount of persons. The attention is paid to clarification of the right of certain participants of group of claimants to appeal against a judgment besides will of representatives of group of claimants. Not the appeal of definitions, in particular, of definition about certification of group of claimants is also about the right. The right of the potential participants of collective who aren't recruited in process to appeal against the judicial resolutions adopted in collective production is separately considered.

Key words: collective production, appeal, right of the appeal appeal, participant of group of claimants, decision, definition.

Рівень розвитку суспільних відносин зумовлює актуальність проблеми судового захисту однотипних інтересів значних груп осіб. Світова практика в якості

© Фесик Кирило Олександрович – аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, адвокат

ефективного механізму вирішення цього питання пропонує інститут колективного (колективного, класового) позову, котрий успішно використовується в багатьох країнах. Водночас запозичення процесуальних інститутів потребує їх адаптації до вітчизняних реалій та детальної теоретичної розробки правил розгляду колективного провадження. Цим питанням присвячені дослідження таких учених, як Г. О. Аболонін, Н. С. Батаєва, Н. Г. Елисеєв, П. П. Колесов, О. П. Клейнман, В. К. Пучинський, Г. П. Тимченко, С. Я. Фурса, В. В. Ярков та ін. Однак перспектива врегулювання окремих аспектів процесуального порядку розгляду та вирішення спорів за участю значної кількості осіб вимагає детальнішого розгляду. Зокрема, це стосується права оскарження судових постанов, ухвалених під час розгляду колективного позову.

Гарантією законності та обґрунтованості судових постанов є можливість їх апеляційного та касаційного оскарження. Право оскарження є конституційною гарантією, яка не підлягає обмеженню. Тому судові постанови, винесені в колективному провадженні, також можуть підлягати оскарженню та перегляду вищестоящими судами. В юридичній літературі право оскарження розглядається як суб'єктивне цивільне процесуальне право на одностороннє волевиявлення, позаяк правомочність входить до змісту конституційного права на судовий захист¹.

Однак право оскарження не безмежне. Воно є суб'єктивним правом, яке належить визначеному колу осіб та реалізується у встановленому порядку. Право на оскарження судових рішень являє собою, по суті, право на розпорядження предметом спору, в зв'язку з чим воно має належати тільки особам, які захищають перед судом свої права або права та інтереси інших осіб у передбачених законом випадках². Специфіка суб'єктного складу та механізму розгляду колективного спору, безумовно, дістає відображення в особливостях оскарження постанов, винесених судом. Важливим аспектом забезпечення ефективності оскарження як гарантії законності й обґрунтованості судових постанов, винесених у колективному провадженні, є регламентація права оскарження з урахуванням особливостей відповідних процесуальних відносин.

Врегулювання питання оскарження судових актів у провадженні по розгляду колективного позову має ґрунтуватися на загальних засадах оскарження судових постанов, які досить детально висвітлені в науковій літературі (праці О. А. Борисової, Л. О. Терехової, Т. Т. Алиєва, І. М. Зайцева, О. В. Караваєвої, М. Ш. Пацациї, І. О. Подвального, Г. П. Тимченка, Є. А. Чернушенко, С. Я. Фурси та ін.). Значна увага науковців приділяється оскарженню, що свідчить про наявність певних прогалин у правовому регулюванні та важливість цього інституту в загальній системі судового захисту. Зокрема, сучасне бачення стану вирішення проблем оскарження викладено в працях таких авторів, як К. М. Біда, С. В. Глущенко, К. В. Гусаров, А. О. Зґама, О. А. Ломакіна, Л. М. Ніколенко, С. В. Степанов, О. М. Трач та ін.

¹ Катюкова С. Ю. Частное обжалование и пересмотр определений суда первой инстанции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Катюкова С.Ю. – Саратов, 1998. – С. 29.

² Лесницкая Л. Ф. Пересмотр решения суда в кассационном порядке / Лесницкая О.Ф. – М. : Юридическая литература, 1974. – С. 49.

Теорія оскарження судових постанов виходить з того, що апеляція є основним способом оскарження, засобом виправлення судових помилок, гарантією правосудності рішень³. Тому право апеляційного оскарження є важливим чинником правового статусу суб'єкта процесу. Загальновизнано, що звертатися із скаргою на постанови суду мають право тільки ті особи, права яких порушуються рішенням чи ухвалою та які мають відповідний інтерес. Таким інтерес мають представники колективу позивачів, відповідач та інші особи, які беруть участь у справі. Право апеляційного оскарження судових постанов даними особами визначається за загальним правилом і труднощів не викликає. Водночас інтерес у рішенні мають також окремі учасники колективу позивачів, адже таким рішенням вирішуються їх матеріальні права та обов'язки. Однак учасники колективу позивачів передали свої процесуальні права представникам, і весь колектив виступає в процесі як єдине ціле. Виникає закономірне питання: чи можливе апеляційне оскарження судового рішення окремим учасником всупереч позиції колективу позивачів?

Дане питання неоднозначне. Адже, з одного боку, є право кожного передати свій спір з будь-якого питання на розгляд вищого, більш кваліфікованого суду; право вимагати перегляду незаконного та необґрунтованого судового рішення. За загальним правилом передача процесуальних прав учасником спірних відносин іншій особі не позбавляє суб'єкта цих прав. У відносинах процесуального представництва, передаючи процесуальні права, довіритель сам не позбавляється цих прав. Тому такі процесуальні права, як право оскарження, можуть бути реалізовані як представником, так і учасниками колективу.

З іншого боку, колективне провадження має своїм призначенням вирішення значної кількості типових вимог, що передбачає єдність позиції колективу позивачів. Погоджуючись на розгляд своєї вимоги в колективному провадженні, кожен учасник передає свої процесуальні права представникам колективу. Отримуючи низку переваг, учасник не може не усвідомлювати, що зв'яже себе певною спільною ідеєю, обмежуючи власний розсуд. Процесуальна ініціатива на вчинення тих чи інших дій та прийняття рішень від імені колективу позивачів має бути єдиною. Така умова забезпечить ефективний та справедливий судовий розгляд колективного спору. На дотримання єдності колективу позивачів мають спрямовуватися не тільки внутрішньоорганізаційні зусилля учасників колективу, а й правові заходи. Тому правила судового розгляду мають бути сконструйовані таким чином, щоб створити максимальні умови для єдності волевиявлення.

На нашу думку, при вирішенні даного питання слід розмежовувати компетенцію колективу позивачів та його окремих учасників. Немає жодної підстави позбавити учасника колективу права оскаржувати судові рішення, якщо він ним не задоволений, а представники колективу позивачів – задоволені. Але право оскарження учасника колективу позивачів стосується судового рішення

³ Борисова Е. А. Апелляция в гражданском и арбитражном процессе / Борисова Е.А. – М. : Городец, 1997. – 267 с.; Гусаров К. В. Инстанционный перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / К.В. Гусаров. – Х., 2011. – 35 с.; Терехова Л. А. Право на исправление судебной ошибки как компонент судебной защиты : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.15 / Терехова Л.А. – Екатеринбург, 2008. – 462 с.

тільки в частині його індивідуальної вимоги. Якщо суд відмовив учаснику або задовольнив його вимогу частково, він повинен мати право оскаржити колективне рішення в цій частині.

Суд може задовольнити колективний позов частково, відмовивши в задоволенні вимог окремих учасників колективу. Зокрема, якщо в ході судового розгляду деякі учасники колективу позивачів не змогли довести факт спричинення їм шкоди або якщо низка осіб приєдналися до колективного провадження за наявності рішення суду по їх спорах з відповідачем. За таких умов у суду відсутні підстави для задоволення позову в повному обсязі. В подібних випадках рішенням буде задоволена тільки частина колективу, отже, підстави оскарження є в частині колективу. Тому скарга на рішення може бути подана як представниками колективу позивачів, так і тими учасниками, котрі не задоволені рішенням. Однак і в цьому випадку право оскарження одного учасника поширюється на рішення щодо нього.

Аналогічна ситуація має місце і щодо ухвал, котрі, в разі незадоволення ними, можуть оскаржуватися колективом позивачів у особі його представників. Це стосується різноманітних ухвал: пов'язаних із забезпеченням позову, зупиненням провадження, роз'ясненням рішення тощо. Дані ухвали стосуються всього колективного позову, провадження в цілому. Окремих учасників колективу не слід наділяти правом апеляційного оскарження таких ухвал, оскільки учасник, який не є представником колективу, в ході провадження не є виразником інтересів усього колективу.

Але, знову ж таки, деякі ухвали можуть бути оскаржені окремим учасником в частині його індивідуальних вимог. Наприклад, правомірним буде оскарження ухвали про відмову у виправленні граматичної помилки в прізвищі одного з учасників чи арифметичної помилки в сумі стягнення на його користь. Подібні випадки стосуються інтересів не колективу позивачів, а окремого учасника, тому він має повне право оскаржувати такі ухвали до вищестоящего суду.

Щодо питань, які стосуються колективу позивачів у цілому, то право апеляційного оскарження ухвал у цій частині не може належати окремому учаснику. Таке повноваження має реалізовуватися виключно представниками колективу позивачів. Якщо представники колективу неналежно виконують свої обов'язки з оскарження, то колектив має право в будь-який час їх замінити іншими особами. Спільні питання, що стосуються усього колективу позивачів, можуть обговорюватися на загальних зборах, шляхом консультацій, переговорів тощо. Але з цих питань колектив має дійти згоди. В разі незгоди окремих учасників із загальною позицією колективу позивачів щодо оскарження ухвал такі особи в будь-який момент можуть вийти із складу колективу позивачів, звернутися з індивідуальним позовом та здійснювати провадження на свій розсуд.

Таким чином, право апеляційного оскарження судових постанов за колективним позовом має належати представникам колективу позивачів у повному обсязі, а учасникам колективу – тільки в частині індивідуальної вимоги кожного з них.

Також слід розглянути питання про можливість апеляційного оскарження судових рішень за колективним позовом потенційними членами колективу позивачів, які не ввійшли до складу його учасників. У таких осіб може виник-

нути суб'єктивне незадоволення прийнятими актами через реальне або удаване порушення їх прав та інтересів. Наприклад, такі особи можуть висловлювати побоювання, що після виконання рішення суду, що передбачає значні компенсації учасникам колективу, не залишиться коштів для інших потенційних стягувачів тощо.

Вказане питання слід вирішувати в площині оскарження судових постанов особами, що не брали участі в справі. За загальним правилом таке оскарження допускається, якщо судова постанова порушує права та інтереси особи, не залученої до справи. Щодо потенційних учасників колективу позивачів, які не приєдналися до колективного провадження, питання оскарження має вирішуватися в площині встановлення наявності чи відсутності порушення прав останніх, дискримінації осіб, не залучених до участі в колективному провадженні.

Поставленому питанню кореспондує проблема посилання потенційних учасників на те, що представниками колективу позивачів та судом не було вжито достатніх заходів щодо виявлення всіх бажаючих приєднатися до колективного провадження. Подібний аргумент може бути висунутий скаржником (або скаржниками) в якості підстави оскарження рішення за колективним позовом. На нашу думку, сам по собі відповідний факт не є підставою для скасування рішення. Адже потенційні учасники колективу можуть звернутися із самостійним позовом, а якщо їх багато – то і з новим колективним позовом. Наявність рішення по зверненнях інших учасників не впливає ні на обов'язки відповідача щодо скаржників, ні на доступні процесуальні механізми захисту їх прав і законних інтересів. Якщо ж вказана підстава доповнюється вказівкою на несправедливість рішення за колективним позовом, що ставить учасників колективу позивачів у краще становище порівняно з іншими особами, то подібна скарга вважається обґрунтованою.

Отже, апеляційне оскарження судових постанов потенційними учасниками колективу позивачів, які не ввійшли до його складу, можливе тільки за умови, що такими постановами порушуються їх права чи інтереси. Особливою формою порушення інтересів таких осіб може бути незастосування достатніх заходів для виявлення усіх бажаючих приєднатися до колективного провадження.

Як було зазначено, об'єктом апеляційного оскарження може бути не тільки рішення суду, а й ухвала. Основною відмінною рисою ухвали порівняно з рішенням є те, що ухвалами справа не вирішується по суті⁴. Тому за цивільним процесуальним законодавством окремо від рішення можуть оскаржуватися тільки ті ухвали, які прямо зазначені в ст. 293 ЦПК України. За своєю сутністю це ухвали, що перешкоджають подальшому розгляду справи та ухвали, що істотно впливають на процесуальні і матеріальні права учасників процесу⁵. Специфіка колективного провадження реалізується в деяких ухвалах, які здатні істотно

⁴ *Воронков Г. В.* Определения суда первой инстанции в советском гражданском процессе : учеб. пособ. / Воронков Г. В. – Саратов : Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1967. – С. 21; *Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України : підручник / Штефан М. Й. – К. : Ін Юре, 2005. – С. 440.

⁵ *Лесницкая Л. Ф.* Цит. работа. – С. 167; *Борисова Е. А.* Цит. работа. – М. 27; *Авдюков М. Г.* Обжалование судебных определений в гражданском процессе // Вестник МГУ. – 1960. – № 3. – С. 29; *Васьковский Е. В.* Учебник гражданского процесса / Васьковский Е. В. ; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2003. – С. 323.

вплинути на права та інтереси учасників процесу. Зокрема, такими є ухвали з питання сертифікації колективу позивачів.

Приймаючи рішення про сертифікацію колективу позивачів, суд робить можливим спрощений розгляд значної кількості вимог, істотно змінюючи процесуальний порядок судового розгляду. Це визначає скорочення витрат часу, коштів та зусиль кожного окремого учасника, дає можливість забезпечити більш кваліфіковане представництво інтересів, уникнути дискримінації тощо. Позивачі, обираючи колективний позов, зацікавлені саме в такій формі вирішення конфліктів. Тому відмова суду в сертифікації колективу позивачів істотно впливає на їх процесуальні права, перешкоджаючи застосуванню більш швидкої, економної та справедливої процедури. Відтак ухвала про відмову в сертифікації колективу позивачів повинна підлягати окремому оскарженню в апеляційному порядку.

Натомість ухвала про сертифікацію колективу позивачів не повинна підлягати окремому апеляційному оскарженню. В разі встановлення непридатності, недоцільності чи неефективності розгляду позову в порядку колективного провадження найбільш доречно роз'єднання позовних вимог. Особи, зацікавлені в розгляді окремих позовів у звичайному порядку, зокрема відповідач, мають можливість добиватися припинення колективного провадження в суді першої інстанції. В науці та судовій практиці стверджується позиція, згідно з якою якщо суд першої інстанції може сам змінити свою ухвалу, вона не повинна оскаржуватися до апеляційної інстанції⁶. До того ж суд сам зацікавлений у суворому дотриманні правил сертифікації колективу позивачів, оскільки безпідставна сертифікація та розгляд об'єднаних вимог у порядку колективного провадження має всі ознаки істотного порушення норм процесуального права й тягне за собою скасування ухваленого в такому процесі рішення.

Отже, правильним буде таке регулювання, за якого ухвала про відмову в сертифікації колективу позивачів може бути оскаржена в апеляційному порядку, а ухвала про сертифікацію колективу позивачів – ні.

Є певні особливості в регламентації права оскарження ухвали про затвердження мирової угоди. За загальним правилом ухвала про затвердження мирової угоди може бути оскаржена сторонами, тобто представниками колективу позивачів та відповідачем. У науковій літературі неодноразово підкреслювалася диспозитивна природа мирової угоди, що ґрунтується на реалізації розпорядчих дій сторін⁷. Однак світова практика застосування колективних позовів свідчить, що суд може затвердити мирову угоду, навіть якщо окремі з учасників колективу проти її умов, допустивши деяке обмеження принципу диспозитивності. Тому інтерес в оскарженні мирової угоди можуть мати ті учасники колективу позивачів, які не задоволені її змістом. У такому випадку перевірка правосудності ухвали може здійснюватися за ініціативою окремих учасників, незадоволених мировою угодою.

⁶ Штефан М. Й. Цит. праця. – М. 463; *Цивільне процесуальне право України* : навч. посіб. / [Бичкова С. С., Бобрик В. І., Ізарова І. О. та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Атіка, 2007. – С. 312.

⁷ Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Андрушко А.В. – К., 2002. – С. 97.

Скасування судових постанов, винесених за колективним позовом, має відбуватися на загальних засадах. Але підстави для скасування чи зміни судових постанов набувають специфічної конкретизації. Так, істотне порушення норм процесуального закону може полягати в безпідставній сертифікації колективу позивачів та розгляді об'єднаних позовних у колективному провадженні; в порушенні правил виявлення та повідомлення потенційних учасників колективу; в неналежному представництві інтересів колективу. Доречним буде закріплення відповідної норми в процесуальному законодавстві.

Отже, право апеляційного оскарження судових постанов, ухвалених у ході розгляду колективного позову, належить особам, що беруть участь у справі, на загальних засадах з урахуванням певних особливостей. Окремі учасники колективу позивачів можуть оскаржувати рішення та ухвали тільки в частині їх індивідуальних інтересів. Потенційні учасники колективу позивачів, котрі не ввійшли до його складу, вправі оскаржити судові постанови тільки за умови порушення оскаржуваною постановою їх прав та інтересів, особливою формою якого є незастосування достатніх заходів щодо виявлення всіх потенційних членів колективу. Специфічним для колективного провадження об'єктом апеляційного оскарження може бути ухвала про відмову в сертифікації колективу позивачів. Має певні особливості й оскарження ухвали про затвердження мирової угоди, яке може бути ініційоване окремими учасниками, незадоволеними умовами такої угоди.

УДК 347.441.11

Проблемні аспекти договороздатності фізичної особи, дієздатність якої обмежена

Т. В. Водоп'ян,

*здобувач НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

Розглянуто питання обмеження дієздатності фізичної особи та модифікації у зв'язку з цим її здатності бути учасником договірних відносин. Аналізується поняття договороздатності фізичної особи, дієздатність якої обмежена.

Ключові слова: *фізична особа, дієздатність, обмежена дієздатність, договороздатність,*

Водоп'ян Т.В. Ограниченная дееспособность в контексте договороспособности физического лица

Рассмотрены вопросы ограничения дееспособности физического лица и сужения в связи с этим возможности быть полноценным участником договорных отношений. Анализируется понятие договороспособности физического лица, дееспособность которого ограничена.

Ключевые слова: *физическое лицо, дееспособность, ограниченная дееспособность, договороспособность.*

© Водоп'ян Тетяна Вікторівна – здобувач НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України